

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA W BRUNEI

TOURISM SPACE IN BRUNEI

Abstrakt

W opracowaniu scharakteryzowano oraz wskazano zmiany, które zachodzą w przestrzeni turystycznej Brunei. Sultanat ten, znajdujący się w Azji Południowo-Wschodniej, w północno-wschodniej części wyspy Borneo, to jedno z najbogatszych pod względem dochodu na jednego mieszkańca państw świata, społeczeństwo nie płaci podatków, a sfera socjalna jest bardzo rozbudowana.

Rozwój przestrzeni turystycznej w Brunei przedstawiono w nawiązaniu do modelu M. Oppermanna, dotyczącego krajów rozwijających się. Ponadto w artykule scharakteryzowano cykl życia obszaru turystycznego w Brunei w nawiązaniu do hipotetycznego modelu R.W. Butlera i C. Coopera. W drugiej części opracowania wskazano składniki przestrzeni turystycznej (w tym dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe) oraz dokonano wydzielenia typów przestrzeni turystycznej.

Słowa kluczowe: przestrzeń turystyczna, cykl życia obszaru turystycznego, Brunei

Key words: tourism space, tourist area life cycle (TALC), Brunei

WPROWADZENIE

Przestrzeń turystyczna będąca częścią przestrzeni geograficznej doczekała się licznych opracowań naukowych. Większość z nich to charakterystyka poszczególnych części przestrzeni, takich jak walory, czy ruch turystyczny. Rzadziej natomiast przestrzeń turystyczna traktowana jest jako całość. Część badaczy podejmujących całościowe studia nad przestrzenią turystyczną reprezentuje podejście modelowe, ukazujące hipotetyczne ujęcie z konkretnego punktu widzenia.

Celem niniejszego opracowania jest ocena wypracowanych modeli dotyczących przestrzeni turystycznej i wskazanie, że pewne hipotetyczne rozwiązania nie znajdują odzwierciedlenia w konkretnych przypadkach.

Jako studium przypadku do przeanalizowania różnych modeli turystycznych wybrano Brunei, jedno z najmniejszych powierzchniowo państw świata. Przedmiotem rozważań w niniejszej pracy będzie przestrzeń turystyczna w ujęciu obiektywnym, a więc rozpatrywana z perspektywy tej części terytorium Brunei, która pełni funkcję turystyczną, podejmowana jest tam aktywność turystyczna i występuje ruch turystyczny.

W pracy zostanie przedstawiony rozwój przestrzeni turystycznej w Brunei w nawiązaniu do modelu M. Oppermanna (1993) dotyczącego krajów rozwijających się. Następnie zostanie dokonana charakterystyka cyklu życia obszaru turystycznego w Brunei w nawiązaniu do hipotetycznego modelu R.W. Butlera (1980) i modelu C. Coopera (1994). Kolejnym etapem opracowania będzie wydzielenie na rozpatrywanym obszarze podprzestrzeni turystycznych ze względu na sposób zawłaszczania, zagospodarowania i użytkowania przestrzeni. Końcowym etapem będzie wskazanie składników przestrzeni turystycznej, w podziale na dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, infrastrukturę oraz ludzi zamieszkujących Brunei.

OBSZAR BADAŃ

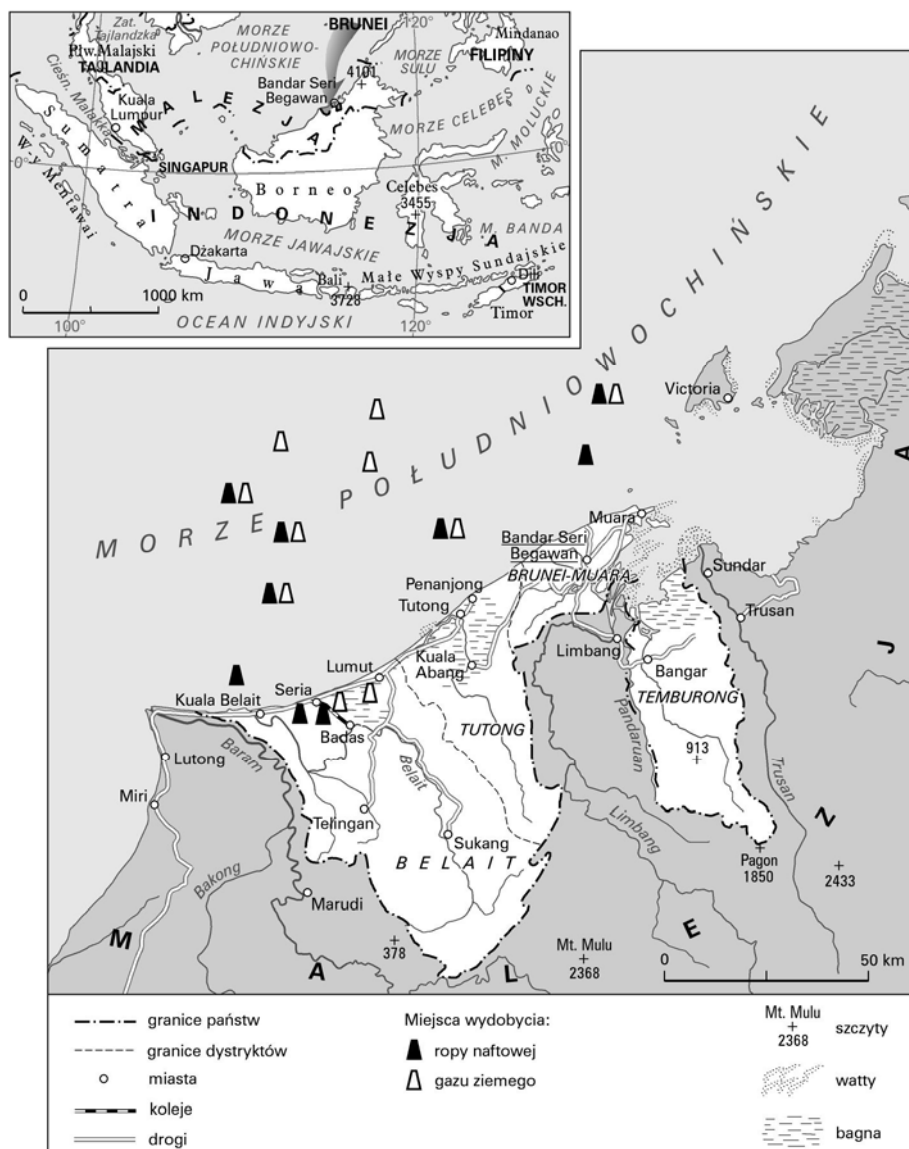
Brunei położone jest na wyspie Borneo, będącej trzecią pod względem powierzchni wyspą na Ziemi (po Grenlandii i Nowej Gwinei). Niewielkie powierzchniowo Brunei, położone w północno-wschodniej części Borneo (ryc. 1), ma dość duży dostęp do opływających wyspę wód. Sultanat położony jest na południowym wybrzeżu Morza Południowochińskiego, a długość linii brzegowej nieznacznie przekracza 160 km.

Obecne terytorium Brunei, zajmuje małą powierzchnię (zaledwie 5,8 tys. km²), graniczy z prowincją Sarawak, należąca do Malezji. W 1890 r. obszary w pobliżu miejscowości Limbang (ryc. 1) zostały włączone do Sarawaku administrowanego przez Brytyjczyków i tym samym terytorium Brunei zostało podzielone na dwie części (Wites 2010a). Obecnie na terytorium sultanatu pod względem administracyjnym wyróżnia się 4 dystrykty: Belait, Brunei Muara, Temburong, Tutong. Stolicą państwa jest miasto Bandar Seri Begawan, a w 2007 r. w Brunei żyło 400 tys. osób (*Visit Brunei...*, 2008).

PRZESTRZEŃ TURYSTYCZNA – UJĘCIE OGÓLNE

Ze względu na złożoność i trudność jednoznacznego określenia przestrzeni turystycznej, jest ona różnie definiowana. W niniejszym opracowaniu przyjęto definicję B. Włodarczyka (2009), który przestrzeń turystyczną traktuje jako część przestrzeni geograficznej, w której występuje zjawisko ruchu turystycznego. W opinii autora warunkiem koniecznym i wystarczającym do zaklasyfikowania części przestrzeni geograficznej jako przestrzeni turystycznej jest ruch turystyczny. Natomiast warunkiem dodatkowym umożliwiającym dokonanie delimitacji jest zagospodarowanie turystyczne.

W niniejszej pracy wielkość ruchu turystycznego uznano jako istotne kryterium do wskazania etapów cyklu życia obszaru turystycznego w Brunei. Natomiast wielkość i charakter zagospodarowania turystycznego pozwolą na wyznaczenie typów przestrzeni turystycznej.

Ryc. 1. Brunei
 Źródło: Wites (2010).

Przed przystąpieniem do charakterystyki szczegółowej na rozpatrywanym obszarze warto odnieść się do powszechnie formułowanych cech przestrzeni turystycznej. Ma ona charakter relacyjny, gdyż nie może istnieć bez człowieka. Rozwój

turystyki w Brunei, w trudno dostępnej, części wyspy Borneo potwierdza jej globalny charakter. Mimo delimitacji przestrzeni turystycznej na podstawie zróżnicowania funkcjonalnego, wykazuje ona zróżnicowanie wewnętrzne. Pozwala to na określenie podprzestrzeni turystycznych zmiennych w czasie, a to określa jej dynamiczny charakter. W przypadku Brunei nie należy zgodzić się natomiast ze stwierdzeniem, iż przestrzeń turystyczna jest przestrzenią stale poszerzającą się. Państwo to ze względu na niewielką zajmowaną powierzchnię oraz przestrzegana zasadę ochrony obszarów zajętych przez deszczowe lasy równikowe nie ma możliwości na dalsze, nieograniczone powiększanie przestrzeni turystycznej. Tym samym powierzchnia nieturystyczna w Brunei z przyczyn formalnych i nieformalnych może na długi czas być poza obszarem aktywności turystycznej.

MODEL PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ M. OPPERMANNA A PRZYPADK BRUNEI

Porównanie teoretycznych rozważań nad przestrzenią turystyczną M. Oppermanna z przykładem Brunei wydaje się zasadne z kilku powodów. Pierwszym z nich jest prześledzenie, na ile pewien hipotetyczny obraz odpowiada konkretnej sytuacji. Drugim powodem jest fakt, iż ten niemiecki geograf do stworzenia ogólnych koncepcji bazował na różnych studiach przypadku, w tym z Azji Południowo-Wschodniej. Znana mu z autopsji Malezja – sąsiad Brunei to przykład opisany w jednym z opracowań (Oppermann 1992).

Interesujące wydaje się odwołanie do teoretycznych rozważań dotyczących przestrzeni turystycznej w krajach rozwijających się. M. Oppermann (1993) skonstruował model przestrzeni turystycznej, w którym wyróżnił przestrzeń formalną i nieformalną. Pierwsza z nich obejmuje przejawy działań na rzecz turystyki oraz elementy zagospodarowania turystycznego mające charakter zinstytucjonalizowany. Natomiast przestrzeń nieformalna obejmuje niezinstytucjonalizowane działania i formy zagospodarowania turystycznego.

M. Oppermann (1993) przedstawił stopniowe pojawianie się podmiotów sektora formalnego, wypierających podmioty sektora nieformalnego. Walorem zaproponowanego modelu jest jego dynamiczny charakter, choć należy zauważyć, że M. Oppermann określając zależności pomiędzy sektorem nieformalnym i formalnym nie odniósł się do postępujących zmian w środowisku geograficznym w wyniku rozwoju działalności turystycznej.

Trudno o analogię przedstawioną w tym teoretycznym modelu do przypadku Brunei, gdyż w państwie tym działalność turystyczna jest silnie zinstytucjonalizowana i sektor nieformalny działalności turystycznej występuje w minimalnym zakresie. Na podstawie studiów literatury przedmiotu dotyczącej Brunei trudno dostrzec w okresie historycznym postępujące w czasie zmiany relacji pomiędzy sektorem nieformalnym i formalnym.

Uwarunkowania polityczne i kulturowe w okresie poddanym analizie na potrzeby niniejszego opracowania w znaczący sposób przyczyniły się do braku analogii pomiędzy hipotetycznym obrazem a rzeczywistością. Pewnym wytłumaczeniem braku odniesień pomiędzy modelem M. Oppermanna a przypadkiem Brunei jest fakt, iż model został przygotowany dla państw rozwijających się (określanych przez M. Oppermanna również mianem państw Trzeciego Świata), a do tej grupy Brunei współcześnie na pewno się nie zalicza (na początku XXI w. produkt krajowy brutto *per capita* wynosi ponad 20 tys. USD, a społeczeństwo nie płaci podatków). Należy jednak uznać, iż od 1931 r., kiedy to rozpoczęto eksploatację ropy naftowej, Brunei zaczęło dynamicznie rozwijać się, zarówno w kontekście gospodarczym, jak i społecznym.

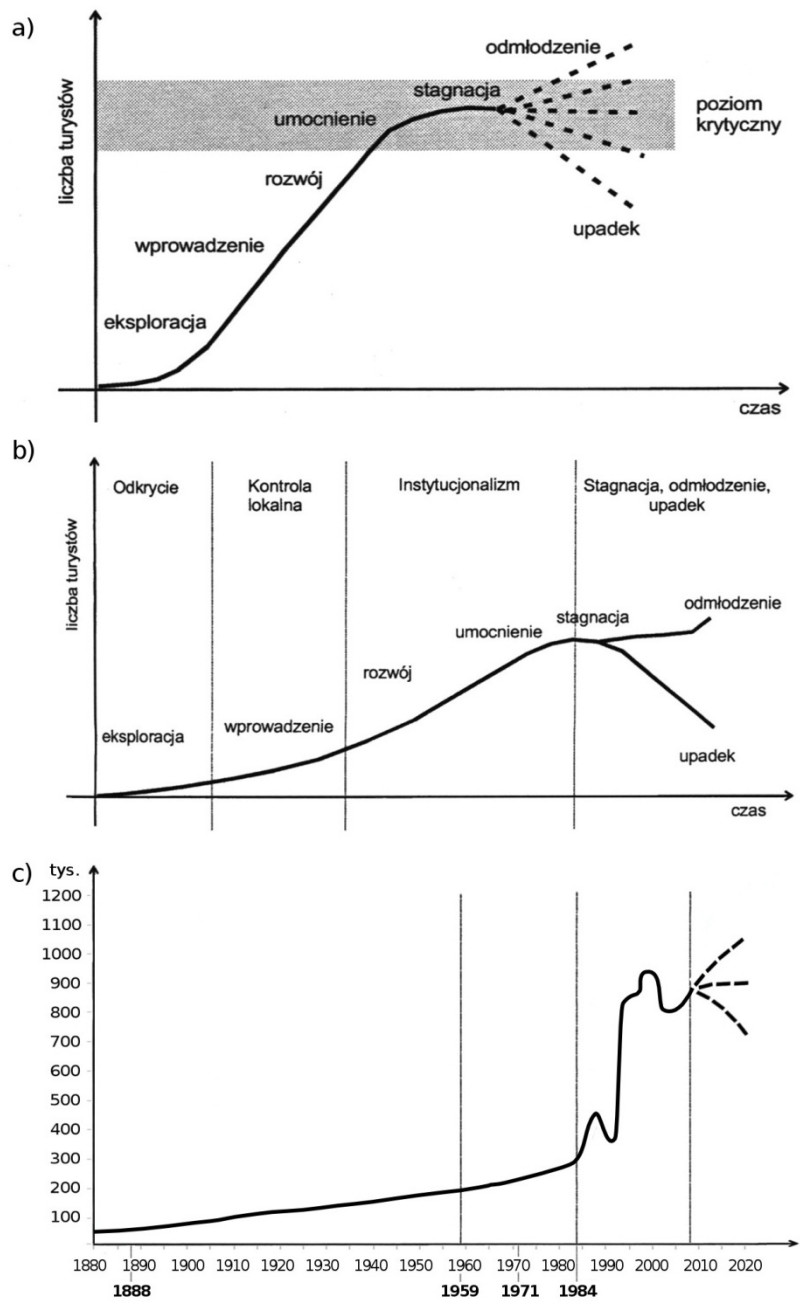
MODEL CYKLU ŻYCIA OBSZARU TURYSTYCZNEGO (TALC)

R.W. BUTLERA I C. COOPERA A PRZYPADK BRUNEI

R.W. Butler (1980) sformułował model ewolucji obszaru turystycznego określając fazy od eksploracji, przez wprowadzenie, rozwój, umocnienie do stagnacji, która może zamienić się w fazę odmłodzenia lub upadku obszaru aktywności turystycznej (ryc. 2a). Koncepcja R.W. Butlera doczekała się wielu odniesień, modyfikacji. Jedną z nich jest model zaproponowany przez C. Coopera (1994), który fazę eksploracji określa mianem odkrycia obszaru turystycznego, fazę wprowadzenia – etapem kontroli lokalnej, fazy rozwoju i umocnienia – etapem instytucjonalizmu, a określenia faz stagnacji, odmłodzenia i upadku nazywa w identyczny sposób jak R.W. Butler (ryc. 2b).

Pierwsza faza eksploracji, określona przez C. Coopera (1994) jako etap odkrycia, charakteryzuje się stosunkowo niewielkim ruchem turystycznym. Na podstawie materiałów określających wielkość ruchu turystycznego w Brunei uznano, że etap ten to okres od ustanowienia protektoratu brytyjskiego (1888) do uzyskania częściowej autonomii (1960). Lata poprzedzające ten okres to czas kształtowania się przestrzeni przed-turystycznej (swoją działalność prowadzili głównie kupcy docierający drogą morską). Pierwsze wzmianki na ten temat znajdują się w dziele Antonio Pigafetty (geografa, podróżnika żyjącego na przełomie XV i XVI w., uczestnika wypraw dookoła świata z F. Magellanem). Nazwał on stolicę ówczesnego Brunei – Wenecją Wschodu i do czasów obecnych wydaje się, iż określenie to w części jest uzasadnione.

Druga faza wyznaczona przez R.W. Butlera – wprowadzenia, określona przez C. Coopera etapem kontroli lokalnej, charakteryzuje się wzrostem ruchu turystycznego i rozwojem związków pomiędzy turystami i ludnością miejscową. W przypadku Brunei faza ta przypada na okres autonomii, od częściowej (1960), przez całkowitą (1971) do uzyskania niepodległości (1984). W okresie poprzedzającym autonomię (72 lata) liczba turystów zwiększała się w mało dynamiczny sposób, natomiast w ciągu 24 lat autonomii ruch turystyczny wzrósł z 200 tys. do 300 tys., wówczas zaczęły się rozwijać także relacje pomiędzy turystami a miejscowymi.

Ryc. 2. Cykl życia obszaru turystycznego – Brunei
 Źródło: opracowanie własne na podstawie schematów modeli R.W. Butlera (a) i C. Coopera (b) (za Włodarczyk 2009).

Butlerowskie fazy rozwoju i umocnienia, nazwane przez C. Coopera etapem instytucjonalizmu charakteryzują się sformalizowaniem większości działań turystycznych, powstają wówczas lokalne organizacje i biura turystyczne, a ruch turystyczny jest największy spośród czterech wyróżnionych faz (Włodarczyk 2009).

Taka charakterystyka odnosi się do rzeczywistości niepodległego Brunei (od 1984 r.). W okresie tym doszło do gwałtownego wzrostu ruchu turystycznego (z około 300 tys. na początku okresu do około 900 tys. w 2008 r.) z kilkoma zauważalnymi fluktuacjami (ryc. 2c).

Trudno jednoznacznie określić, który wariant dalszych zmian w cyklu życia obszaru turystycznego w Brunei jest najbardziej prawdopodobny. W związku z wyczerpującymi się złożami surowców energetycznych władze Brunei podejmują kroki mające na celu stopniowe przełamanie monokultury gospodarczej. Jednym z możliwych sposobów zmiany profilu gospodarki jest poczynienie dalszych inwestycji w turystyce i stworzenie z Brunei ważnego centrum turystycznego w Azji Południowo-Wschodniej na wzór emiratów nad Zatoką Perską w południowo-zachodniej części Azji.

Brunei prognozuje dalszy, dynamiczny wzrost ruchu turystycznego (według prognozy Światowej Rady Turystyki i Podróży (WITTC) do około 1 600 tys. turystów w 2020 r.). Należy zaznaczyć, iż liczba turystów przekraczałaby ponad czterokrotnie liczbę stałych mieszkańców sultanatu (*The 2008 Travel & Tourism Economic Research – Brunei* 2009). Mogłoby to oznaczać przejście od fazy stagnacji do fazy odnowienia obszaru turystycznego.

Z drugiej jednak strony, prawdopodobne jest również przejście w fazę upadku, zwłaszcza w kontekście wprowadzanych licznych ograniczeń, wynikających w głównej mierze z umacniania islamskiej ideologii państwowej. Po 1991 r. wprowadzono całkowity zakaz sprzedaży alkoholu oraz określono zasady właściwego ubioru. Natomiast za posiadanie i sprzedaż narkotyków zgodnie z obowiązującym prawem grozi kara śmierci.

SKŁADNIKI PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ

Celem niniejszego opracowania nie jest charakterystyka składników przestrzeni turystycznej Brunei, a jedynie ich przedstawienie i wskazanie ich przemian na różnych etapach. Jednym ze składników przestrzeni turystycznej jest dziedzictwo przyrodnicze. Pomimo rozwiniętej gospodarki, w tym zwłaszcza przemysłu wydobywczego mieszkańcom Brunei udało się zachować do początku XXI w. duże obszary leśne – około 70% powierzchni kraju zajmują lasy równikowe. Wskaźnik lesistości jest wysoki, zwłaszcza, że w drugiej połowie XX w. na Borneo (w malezyjskiej i indonezyjskiej części) wycięto znaczne połacie lasu.

Drugim ważnym składnikiem przestrzeni turystycznej w Brunei jest dziedzictwo kulturowe. Współczesne terytorium to niewielka część państwa, które od

XV w. istniało jako islamski sultanat. W tamtym okresie Brunei obejmowało całą wyspę Borneo oraz południową część Filipin. Pierwszym sultanem Brunei był Muhammad (1405-1415), a obecny sultan to dwudziesty dziewiąty władca państwa z dynastii Bolkiahów, sprawującej władzę na tym obszarze od ponad 600 lat. Sultan Hassanal Bolkiah, sprawuje władzę od 1967 r., pod koniec XX w. jego majątek szacowano na około 40 mld USD, tym samym uważany jest za jednego z najbogatszych ludzi świata.

Kolejnym składnikiem przestrzeni turystycznej w Brunei są mieszkańcy tego kraju. Dominującą grupą etniczną są Malajowie (67%), kolejną Chińczycy (15%). Pozostałą część ludności stanowią m.in. Indusi i autochtoniczni Dajakowie. Miejscem szczególnym, charakteryzującym zarówno dziedzictwo kulturowe, jak i ludność tego kraju jest Kampung Ayer, określane mianem Wenecji Wschodu (Wites 2010b).

Następnym składnikiem przestrzeni turystycznej w Brunei jest infrastruktura turystyczna, zarówno noclegowa, gastronomiczna, jak i transportowa. Organizatorzy turystyki w Brunei uważają, że realne jest traktowanie pobytu w Brunei jako zaplanowanej przerwy w podróży pomiędzy Europą a Australią i wyspami Oceanii. Dynamiczny rozwój narodowego przewoźnika Royal Brunei, linii często nagradzanej za wysoką jakość świadczonych usług lotniczych stwarza możliwość dotarcia do Brunei z wielu państw, do których realizowane są bezpośrednie połączenia (m.in. Perth i Brisbane w Australii, Auckland w Nowej Zelandii, Dubaj w Zjednoczonych Emiratach Arabskich, Londyn w Wielkiej Brytanii).

PODTYPY PRZESTRZENI TURYSTYCZNEJ WEDŁUG S. LISZEWSKIEGO A PRZYPADK BRUNEI

Brunei, to przykład obszaru, w którym ewolucja przestrzeni ma charakter następujących po sobie faz, która w znacznym stopniu nawiązuje do typów przestrzeni turystycznej przedstawionych przez S. Liszewskiego (1995). Wyróżnił on ze względu na charakter działalności turystycznej oraz stopień kształtowania przez nią przestrzeni geograficznej następujące podprzestrzenie: eksploracji, penetracji, asymilacji, kolonizacji i urbanizacji turystycznej.

W wybranym do analizy studium przypadku można zaobserwować, że cztery spośród pięciu zaproponowanych faz (podprzestrzeń eksploracji, penetracji, kolonizacji i urbanizacji turystycznej) ma charakter hierarchiczny ze względu na stopień zagospodarowania turystycznego, występowały one bezpośrednio po sobie.

Podprzestrzeń eksploracji, w której przestrzeń turystyczna ma charakter inicjalny, a poziom zagospodarowania turystycznego i natężenia ruchu turystycznego nie powodują większych zmian w środowisku, występowała w Brunei od ustanowienia protektoratu brytyjskiego (1888) do uzyskania częściowej autonomii (1960). Wzrost ruchu turystycznego oraz różnorodności infrastruktury turystycznej dotyczył okresu pomiędzy 1960 a 1984 r., a więc do uzyskania niepodległości. Infrastruktura

turystyczna w Brunei w tym czasie nadal miała charakter nietrwały, a przestrzeń turystyczna znajdowała się w fazie podprzestrzeni penetracji.

W nowej rzeczywistości politycznej (od uzyskania niepodległości) dochodzi w Brunei do gwałtownego wzrostu ruchu turystycznego, a baza noclegowa ma już charakter trwały. Przestrzeń turystyczna w tym okresie znajduje się w fazie podprzestrzeni kolonizacji. Od początku XXI w. dochodzi do niezwykle dynamicznego, wręcz gwałtownego wzrostu ruchu turystycznego i zagospodarowania turystycznego co pozwala stwierdzić, iż Brunei znajduje się obecnie w kulminacyjnym okresie kolonizacji turystycznej. Jest to faza rozwoju podprzestrzeni urbanizacji turystycznej. Przy czym, na rozpatrywanym obszarze dokonuje się kolonizacja przestrzeni dla turystów.

Oddzielny przypadek stanowi faza asymilacji turystycznej, która w opinii autora pracy towarzyszy fazom penetracji, kolonizacji i urbanizacji turystycznej. Podprzestrzeń ta, wykorzystuje dostępny potencjał rozpatrywanego obszaru i nie generuje nowych form zagospodarowania turystycznego związanych z bazą noclegową. Aspektem działalności turystycznej wpisującym się w zakres podprzestrzeni asymilacji jest odwiedzanie rodzin (np. podczas zwiedzania struktur miasta wodnego Kampung Ayer). W tym przypadku turyści jako goście mają niewielki, a często nie mają w ogóle wpływu na odwiedzaną przestrzeń.

PODSUMOWANIE

Brunei, niewielkie i niezbyt znane państwo w Azji Południowo-Wschodniej, to dobry przykład obszaru o dynamicznie zmieniającej się przestrzeni turystycznej. Celem opracowania była ocena wypracowanych modeli dotyczących przestrzeni turystycznej i wskazanie, że pewne hipotetyczne rozwiązania nie znajdują odzwierciedlenia w konkretnych przypadkach i jedynie częściowo wpisują się w specyficzny obraz przestrzeni turystycznej w tym kraju.

Zawarte w powyższym opracowaniu spostrzeżenia mają charakter jednostkowy, niewykluczone jednak, że mogą mieć charakter uniwersalny, wpisujący się w złożoność studiów regionalnych nad zmieniającą się przestrzenią turystyczną.

LITERATURA

- Butler R.W., 1980, *The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources*, "Canadian Geographer", 24, 5-12.
- Cooper C., 1994, *The destination life cycle: an update*, [w:] Seaton A.V. (ed.), *Tourism the state of the art*, John Wiley&Sons, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore, 340-346.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, „Turyzm”, 5, 2, 87-103.
- Oppermann M., 1992, *Intranational tourist flows in Malaysia*, "Annals of Tourism Research", 19, 482-500.

- Oppermann M.**, 1993, *Tourism space in developing countries*, "Annals of Tourism Research", 20, 535-556.
- The 2008 Travel & Tourism Economic Research – Brunei*, 2009, World Travel & Tourism Council.
- Visit Brunei – A Kingdom of Unexpected Treasures – map*, 2008, Mitsubishi Corporation, Brunei Darussalam.
- Wites T.**, 2010a, *Brunei – bogaty sultanat w Azji*, „Biuletyn Klubu Nauczyciela Pomagamy uczyć”, 9, WSiP, 1-6.
- Wites T.**, 2010b, *Zagospodarowanie przestrzeni w mieście Bandar Seri Begawan w Brunei*, [w:] Liszewski S (red.), *Obszary metropolitalne we współczesnym środowisku geograficznym*, Oddział Łódzki PTG, Wydział Nauk Geograficznych UŁ, Łódź, 187-194.
- Włodarczyk B.**, 2009, *Przestrzeń turystyczna istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Summary

In the article there are characterised and indicated changes appearing in Brunei tourism space. The sultanate being located in South East Asia, in the north east part of Borneo, is one of the most affluent countries in the world, taking into account the income per capita indicator. Its society does not pay taxes and social sphere is largely developed.

Tourism space development was presented in reference to the M. Oppermann's model concerning developing countries. Furthermore, there was characterised Tourist Area Life Cycle (TALC) in Brunei in reference to the R. W. Butler's hypothetical model. Thereafter the Brunei location in the C. Cooper's model was indicated by grouping phases of tourism space development into four stages. In the second part of the article there were shown tourism space types and its elements (including environmental and cultural heritage).

Tomasz Wites
Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Zakład Geografii Afryki, Azji i Oceanii
t.wites@uw.edu.pl